

social and historical processes that took place during the transformation of government system of European countries, are closely linked with the globalization of economy.

Thus, the penetration of classical languages into new West European languages was different due to direct contacts of nations in different historical periods of European countries development. The domination and the spread of Greek and Latin for a long time, from antiquity to the beginning of 21st century, is the evidence of a significant impact of classical languages not only on the history and culture of many nations, but also the development of languages of the European areal; it is due to the rapid development of various science branches and, therefore, terminologies, which serve these sciences. In particular, in legal studies one of the sources of classical languages penetration into new Western European languages was the jurisdiction and codification of law standards.

Keywords: classical languages, languages of the European areal, interlanguage contacts, Latin, jurisdiction and codification of law standards, globalization, terminology

УДК 811.161.2'373.45(477.87):811.112.2

ДИНАМІЧНІ ПРОЦЕСИ У СКЛАДІ ГЕРМАНІЗМІВ УКРАЇНСЬКИХ ГОВІРОК ЗАКАРПАТТЯ

О. М. ГВОЗДЯК, кандидат педагогічних наук, доцент,
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
E-mail:hvozdyak@ukr.net

Анотація. Мова завжди дуже чутливо реагує на зміни в житті народу, а це призводить до певних зрушень у її лексичному складі. Хоча проблема міжмовних контактів та інтеграції мов має на сьогодні солідне наукове підґрунтя, однак залишається актуальною й досі. У цій царині ще існує чимало наукових проблем, детальне вивчення яких дасть змогу пролити світло на питання збагачення словникового складу шляхом запозичень. Стаття є продовженням досліджень автора з проблем німецько-українських міжмовних контактів на Закарпатті. Наявність німецьких запозичень в українських говірках Закарпаття зумовлена насамперед заселенням краю німецькими колоністами (перша хвиля німецької колонізації тривала у XII–XIII ст., а друга – впродовж XVIII-го до середини XIX ст.).

Дослідження українсько-німецьких мовних контактів на Закарпатті дає підстави констатувати різноплановість запозичень із мови-джерела. У статті простежено динаміку німецьких запозичень у складі українських говірок Закарпаття на фонетичному, граматичному та семантичному рівнях. Розглянуто шляхи проникнення німецьких запозичень в українські говірки Закарпаття та їх типи. Відзначено, що в чужому мовному середовищі німецькі лексичні запозичення, як правило, асимілювалися і частково уподібнилися до фонетичних, морфологічних моделей мови-позичальника. На конкретних прикладах проілюстровано семантичні зміни німецьких запозичень в українських говірках Закарпаття.

Ключові слова: німецькі запозичення, германізми, Закарпаття, українські говірки, динаміка, адаптація, фонетичний, граматичний, семантичний рівні

Актуальність. Відомо, що більшість мов має змішаний характер з огляду на міжмовні контакти, які відбуваються як на рівні літературних мов, так і на рівні

діалектів. Хоча проблема міжмовних контактів та інтеграції мов має на сьогодні солідне наукове підґрунтя, однак залишається актуальною й досі.

Аналіз останніх джерел та публікацій. Різні аспекти мовних контактів ґрунтовно досліджували У. Вайнрайх [1], Ю. Жлуктенко [6], С. Семчинський [12], М. Кочерган [8] та ін. Поглиблена увага до цієї проблеми пояснюється тим, що мова завжди дуже чутливо реагує на зміни в житті народу, а це призводить до певних зрушень у її лексичному складі.

Однак у цій царині ще існує чимало наукових проблем, детальне вивчення яких дасть змогу пролити світло на питання збагачення словникового складу шляхом запозичень.

Германізми в українській мові мають досить давню історію. Вплив німецької мови на різні українські говори вивчали Д. Костюк [7], М. Кочерган [8], В. Лопушанський і Т. Пиц [9], Н. Нечаєва [10] та ін.

Вагомий внесок у вивчення розвитку та функціонування німецьких говірок Закарпаття в умовах іншомовного оточення зробили вчені Ужгородського національного університету Л. Владимир, С. Штефуровський, Й. Шрамл, М. Шін, Г. Меліка, М. Медвідь, Е. Стародимова, Ф. Куля, І. Чолос, Л. Шмідзен та ін., які провели глибокий аналіз історії та сучасного стану німецьких говірок Закарпаття.

Стаття є продовженням досліджень автора з проблем німецько-українських міжмовних контактів на Закарпатті [2, 3, 4, 13,14,15].

Мета цієї розвідки – простежити динаміку німецьких запозичень у складі українських говірок Закарпаття на фонетичному, граматичному та семантичному рівнях.

Методи. Під час аналізу матеріалу здійснювався комплексний підхід, що виявляється в застосуванні різних методів залежно від конкретних аспектів дослідження. За допомогою дескриптивного методу здійснено класифікацію німецьких запозичень. Дослідження семантичної структури запозичених лексем базується на методиці компонентного аналізу. Поглибив характеристику досліджуваної лексики також порівняльний метод. Підґрунтям для застосування названих дослідницьких методів послужили прийоми описового методу – спостереження, систематизації й узагальнення матеріалу.

Результати. Як відомо, на Україні німці проживають, окрім Донецької, Дніпропетровської, Одеської областей та Криму, і на Закарпатті. Перші німецькі поселення з'явилися тут у XII–XIII ст. Від німецьких колоністів тих часів залишилися сліди у топонімах та антропонімах українського й угорського автохтонного населення краю.

Німці, які дотепер зберегли свою мову, звичаї, традиції, з'явилися на території Закарпаття у XVIII–XIX ст. Колонізація здійснювалася різними шляхами. На подарованій графському дому Шенборнів території Мукачівсько-Чинадіївської домінії, що належала Ференцу Ракоці II, оселилися вихідці зі східної Франконії, південної Богемії, південної Баварії та Швабії. У верхів'ях ріки Тересви поселилися вихідці з верхньої Австрії [14, с. 405]. Німці зі східної Галичини, Угорщини утворили невеликі німецькомовні поселення в Ужгороді, Мукачеві, Рахові, Т.-Бистрій, Т-Реметі, Перечині, Кобилецькій Полянці та ін.

Після переселення на Закарпаття німці жили спочатку замкнуто, залишаючись більше століття одномовними, і тільки опосередковано контактували з місцевим українським та угорським населенням. В основному німецькі колоністи мали контакти з іншими етносами через торгівлю. По селах, з огляду на обмежені релігійні, етнокультурні й господарські контакти, майже не укладалися міжетнічні шлюби, за винятком тих місць, де німецьке населення вже через 3-4 покоління

асимілювалося з навколишнім міським населенням і помітно не відрізнялося від нього своїм культурним розвитком.

Інтенсивнішими були контакти між чоловіками різних етносів, які працювали на графських заводах і фабриках, у солекопальнях, на лісорозробках тощо. Спільна служба в австро-угорській армії також сприяла контактуванню між чоловічим різноетнічним населенням. Із появою механічного транспорту, зокрема залізниці, коло самоізоляції етнічних груп поступово розмикалося. Значних змін у міжетнічних стосунках зазнає населення краю після приєднання Закарпаття (тоді Підкарпатської Русі) до Чехословацької республіки. На цей період припадає поява й розвиток багатомовності не лише в містах, але й у сільській місцевості, серед усіх етносів і соціальних прошарків, зокрема й серед німецького населення. Таким чином, у період Чехословацької республіки на Закарпатті коло самоізоляції народів зовсім розімкнулося. Настав інтенсивний процес міжетнічних взаємин.

Контактуючи, українці запозичували разом з реаліями культури, побуту й назви цих реалій, тобто іншомовні слова. У рамках цієї розвідки аналізуємо лише взаємодію українських говірок Закарпаття з німецькою мовою. До уваги не беремо запозичення з інших уживаних у Закарпатті говірок (угорських, словацьких, румунських тощо).

Дослідження українсько-німецьких мовних контактів на Закарпатті дає підстави констатувати різноплановість запозичень із мови-джерела. Німецькі запозичення, які Н. Головачок відносить до «діалектних українізмів» [5, с. 16], – це лексеми, що позначають назви предметів побуту; сільського господарства; ремісництва; будівництва; одягу, взуття, аксесуарів; кулінарії; торгівлі, грошей, міри; характеристики людей за свояцтвом, внутрішніми якостями; назви флори і фауни; військової справи; суспільно-політичних понять; ознак і дій.

Більшість германізмів проникли в українські закарпатські говірки усним шляхом унаслідок щоденних, безпосередніх мовних контактів місцевого українського населення краю з німцями, угорцями, словаками та іншими етносами. Тому виділяємо два типи запозичень: прямі та опосередковані.

До перших належать запозичення, які потрапили в українські говірки Закарпаття як результат безпосередніх мовних зв'язків українців із німецькими колоністами. Це переважно побутова, сільськогосподарська та будівельна лексика. Наприклад: *шнурок* 'шнур, шнурок' (*Schnur*); *штрéка* 'залізниця' (*Strecke*); *мáшка* 'сумка, портфель' (*Tasche*); *гак* 'крючок, гак' (*Haken*); *шухляда* 'шухляда' (*Schublade*); *бі́гльз* 'праска' (*Bügeleisen*); *фiргáн(к)и* 'занавіски' (*Vorhang*); *áнцyг(к)* 'костюм' (*Anzug*); *штрiмфлi* 'носки' (*Strümpfe*); *фрiшштiк* 'сніданок' (*Frühstück*); *шанц* 'окоп, земельне укріплення', 'кювет' (*Schanze*); *шyтep* 'щебiнь' (*Schotter*); *пiрлi* 'середні горизонтальні поперечки між стовпами дерев'яного зрубу будинку' (*Riegel*) тощо.

Прямі запозичення з німецької мови в українських говірках досліджуваної території пов'язані переважно зі службою чоловіків у австрійській армії. Наприклад: *ýрлap* 'відпустка' (*Urlaub*), *флiнтa* 'рушниця' (*Flinte*), *фéрдeбунгi* (арх.) 'маневри' (*Feldübungen*).

Більшість німецьких запозичень потрапила в українські говірки Закарпаття через посередництво угорської мови і належить до другого типу запозичень. Наприклад: *прiзлi* 'сухари' (*Brösel*, угор. *prézli*); *бáлтa* 'сокира' (*Beil*, угор. *balta*); *кóргáз* 'лікарня' (*Kurhaus*, угор. *korház*); *гepтiкa* 'лихорадка' (*Hektik*, угор. *hektika*); *крyмплi* 'картопля' (*Grundbeeren*, угор. *krumpli*); *бyксa* 'бляшанка, карнавка (для збирання грошей)' (*Büchse*, угор. *buxa*); *пapадi(ú)чкú* 'помідори' (*Paradiespfel*, угор. *paradicsom*); *тáнiр* 'тарілка' (*Teller*, угор. *tanyer*); *фáнкi* 'пончик'

(*Pfannkuchen*, угор. *fank*); *тpоуpер* 'носильщик' (*Träger*, угор. *tróger*); *шóвpор* 'дiвер, швагер' (*Schwager*, угор. *sougor*); *госундрáру* 'пiдтяжки' (*Hosenträger*, угор. *hozentrágen*); *шóвдарь* 'окiст, шинка' (*Schinken*, угор. *soudar*) тощо.

Частина нiмецьких запозичень проникла в українськi говiрки Закарпаття через чеську та словацьку мови: *швáблик* 'сiрник' (*Schwefelhölzer*, слов. *švablik*); *дú(i)ля* 'пiдлога' (*Diele*, слов. *dyla*); *кнédлики* 'хлiбець зi звареного на парi викислоного тiста, який використовується для приготування другої страви' (*Knödel*, чес. *knedlik(y)*) та iн.

У чужомовному середовищi нiмецькi лексичнi запозичення пройшли тривiрневу динамiку (адаптацiю): 1) фонетичну, 2) морфологiчну i 3) семантичну.

Фонетичний процес адаптацiї вiдбувається шляхом фонетичної субституцiї – замини невластивих українським говiркам Закарпаття звукiв нiмецької мови подiбними звуками української мови / говiрки: укр. гов. *фpиштукy(о)вáтy* – нiм. *frühstücken* 'снiдати'; укр. гов. *бiгльовáтy* – нiм. *bügeln* 'прасувати'; укр. гов. *вiнчу(о)вáтy* – нiм. *wünschen* 'бажати'; збереження глухостi дзвiнких приголосних у кiнцi слова: *фepтi(у)к* тощо.

Переважає бiльшiсть германiзмiв українських говiрок Закарпаття – iменники: *шанц* 'окоп, земельне укpiплення', 'кювет' (*Schanze*), *áнцyг(к)* 'костюм' (*Anzug*), *шyфляда* 'шухляда' (*Schublade*), *штpимфлi* 'носки' (*Strümpfe*), *бiгльязь* 'праска' (*Bügeleisen*), *фpúштук* 'снiданок' (*Frühstück*), *фipгáнr(к)y* 'занавiски' (*Vorhang*), *шлáep* 'фата' (*Schleier*), *цáйгep* 'стpилка' (*Zeiger*), *шурц* 'фартух' (*Schurz*), *шyтep* 'щебiнь' (*Schotter*), *шiфep* 'шифер' (*Schifer*), *штpéка* 'залiзниця' (*Strecke*), *тáшка* 'сумка, портфель' (*Tasche*), *шпáйз* 'комора' (*Speisekammer*), *фpáйур* 'наречений' (*Freier*) тощо.

У чужому мовному середовищi нiмецькi лексичнi запозичення, як правило, асимiлювалися i частково уподiбнилися до морфологiчних моделей вiдповiдної частини мови.

Зокрема, деякi нiмецькi запозиченi iменники чоловiчого та середнього роду отримали в українських закарпатських говiрках жiночий рiд: *бáлта* 'сокира' (*das Beil*), *гyмка* 'гумка' (*der Gummi*), *мáнтля* 'пальто' (*der Mantel*), *pyла* 'труба' (*das Rohr*), *шyпа* 'сарай, нави́с' (*der Schuppen*) тощо.

Запозиченi з нiмецької мови iменники (переважно жiночого роду) отримали в українських закарпатських говiрках флексiї (окремi й суфiкс -к-) жiночого роду -а: *кáнта* 'гличик, кухоль' (*die Kanne*), *фáрба* 'фарба' (*die Farbe*), *лáмпа* 'лампа' (*die Lampe*), *бúдка* 'будка' (*die Bude*), *тáшка* 'сумка' (*die Tasche*), *штpéка* 'залiзниця' (*die Strecke*), *шáлка* 'чаша' (*die Schale*), *мyтepка* 'гайка' (*die Mutter*), *шпyлька* 'котушка' (*die Spule*), *бáлка* 'балка, брус' (*der Balken*) тощо.

Значна частина запозичених iменникiв чоловiчого i середнього (рiдше жiночого) роду отримала в мiсцевих українських закарпатських говiрках суфiкси -ик, -ок: *зóблик* 'струганок' (*der Hobel*), *зóкерлик* 'табурет' (*der Hocker*), *фyрик* 'вiзок' (*das Fuhrwerk*), *пiензлик* 'пензлик' (*der Pinsel*), *шнурóк* 'шнур' (*die Schnur*), *гáнок* 'коридор' (*der Gang*) тощо.

Iменники з кiнцевим приголосним основи оформилися за чоловiчим родом: *áнцyг(к)* 'костюм' (*der Anzug*), *кáфель* 'кахля' (*die Kachel*), *кyфep* 'чемодан' (*der Koffer*), *цáйгep* 'стpилка годинника' (*der Zeiger*), *вiнкель* 'косинець, кутомiр' (*der Winkel*), *цyг(к)* 'протяг' (*der Zug*) тощо.

На другому мiсцi за кiлькiстю запозичень iз нiмецької мови – дiєслова: *páйбати* 'прати' (*reiben*), *лyфтовáтy* 'провiтpювати' (*lüften*), *гpатyльовáтy* 'вiтати' (*gratulieren*), *вapтовáтy* 'чекати' (*warten*), *шпáцировáтy* 'гуляти' (*spazieren*), *вiнчовáтy* 'бажати к-н. що-небудь' (*wünschen*), *мелдовáтy*

'повідомляти' (н. *melden*), *шпу(о)ровáти* 'заощаджувати' (н. *sparen*), *раховáти* 'рахувати' (*rechnen*), *штимовáти* 'пасувати, підходити' (*stimmen*), *фрúштиковáти* 'снідати' (*frühstücken*), *гобльовáти* 'стругати' (*hobeln*) тощо.

Вагоме місце серед германізмів у закарпатських говірках посідають дієслова, які виражають конкретні дії, безпосередньо пов'язані з побутовою сферою діяльності людини: *луфт(у)овáти* 'провітрювати' (*lüften*), *гайц(у)овáти* 'топити, опалювати' (*heizen*), *пуц(у)овáти* 'чистити' (*putzen*), *ра́йбáти* 'прати' (*reiben*) тощо.

Запозичені дієслова отримали закінчення початкової форми українських дієслів *-ти* (*пуцувати* (*putzen*), *вінчовати* (*wünschen*), *бігльовати* (*bügeln*)) та відмінюються за типовими правилами української граматики (*вінчую, вінчуєш, вінчує, вінчуєме, вінчуєте, вінчують*).

Крім того, всі запозичені дієслова стали твірною базою для продуктивних префіксальних, префіксально-суфіксальних, постфіксальних та ін. похідних утворень. Наприклад: *випуц(у)овати, випуц(у)оватися, нагайц(у)овати, пролуфт(у)оватися, замелд(у)овати, замелд(у)оватися* тощо.

Серед німецьких лексичних запозичень прикметники та прислівники трапляються досить рідко, наприклад: *файний* 'гарний, добрий' (*fein*), *фест* 'міцний' (*fest*), *шіковний* 'спритний' (*geschickt*), *фрішний* 'свіжий' (*frisch*); *ганц* 'цілком, цілковито' (*ganz*); *фертик* 'готовий' (*fertig*); *фурт* 'невпинно, безперервно' (*fortwährend*).

Німецькі запозичені прикметники отримали в українських закарпатських говірках суфікси *-ий(-ий)*, *-а*, *-оє* (в окремих говірках зрідка *-е*, *-ой*). Наприклад: *файний, файна, файное* 'добрий, гарний' (*fein*); *куртий, курта, куртоє, курте, куртой* 'короткий' (*kurz*), *шіковний, шіковна, шіковное* 'вправний, спритний' (*geschickt*) тощо.

Іменники та прикметники з німецьким етимомом відмінюються за парадигмою української мови (*шалка, шалки, шалці, шалки, шалков, на шалці; файний, файного, файному, файним; файний – файніший, найфайніший або май файний, ма́й файний*).

Розрізняють моносемічні та полісемічні запозичення. Під моносемічними запозиченнями розуміємо запозичені лексеми, які в німецькій мові мають тільки одне значення. Залежно від того, які відтінки значення або розширення значення ці запозичення отримали в українських закарпатських говірках, виділяємо такі підгрупи:

1. Запозичення, які повністю зберегли в українських закарпатських говірках своє первинне значення без зміщень у понятійному змісті. Сюди належить переважно термінологічна лексика та чимало слів побутової тематики: *васерва́га* 'ватерпас' (*Wasserwaage*), *цантіме́йтер* 'сантиметр' (*Zentimeter*), *рашпіль* 'рашпіль' (*Raspe*), *му́терка* 'гайка' (*Mutter*), *го́блик* 'рубанок' (*Hobel*), *дра́йфус* 'триніжка' (*Dreifuß*), *бормаші́на* 'бормашина' (*Bohrmaschine*), *фрезá* 'фреза' (*Friesen*), *бротва́нка* 'сковорода' (*Bratpfanne*), *шпа́йз* 'комора' (*Speisekammer*) тощо.

2. Деякі запозичення з німецьким етимомом в українських говірках Закарпаття зазнали семантичних змін. Виділяємо три типи відношень запозиченого слова зі словом-етимомом:

1) моносемантизація запозиченого слова: нім. *Zug* у мові-джерелі має такі значення: 1. рух, перехід, переліт (*птахів*); 2. процесія, колона, взвод; 3. ключ (*птахів*), косяк (*риб*); 4. потяг; 5. струмінь (*повітря*), протяг; 6. ковток; 7. вдих,

затяжка; 8. риса (*характеру, обличчя*); 9. схильність, потяг. В українські говірки Закарпаття це слово увійшло з одним значенням – *протяг*;

2) нова конотація (стилістичне забарвлення): нім. *Freier* ‘наречений’ – укр. гов. *фра́йур (фра́єр)* ‘коханець’, ‘зарозуміла людина’;

3) стилістична зміна: нім. *handeln* ‘торгувати’, ‘діяти’ – укр. гов. *гандльова́ти* ‘займатися спекуляцією’.

3. Запозичення з узагальнюючим значенням, у яких обсяг значення в українській закарпатській говірці ширший, ніж у мові-оригіналі: *лумп* “негідник, гульвіса” (*Lump*). У досліджуваних говірках це слово отримало додаткові значення: ‘алкоголік’; ‘недалека, несерйозна, легковажна людина’; *шпіцлик* ‘шпиг, провокатор’ (*Spitzel*). В українських говірках Закарпаття цим словом називають низькорослу людину, а також учня, який доносить учителеві.

У цій групі запозичень не йдеться про різницю між значеннями, оскільки нове значення не розвинулося стосовно основного. Відмінність полягає тільки у сфері вживання.

Проведений аналіз німецьких лексичних запозичень дозволяє констатувати, що семантика запозичених слів дуже часто не збігається з семантикою їх етимонів у мові-джерелі. Ми зафіксували такі випадки:

1. Лексема, запозичена тільки в одному або кількох значеннях, при її широкій полісемії у німецькій мові: *ґешефт* ‘1. справа, заняття, діяльність, бізнес; 2. угода; торговельна операція; 3. фірма, підприємство, магазин’ (н. *Geschäft*). В українських закарпатських говірках запозичення *ґешефт* зафіксовано тільки у першому значенні. З семи значень, властивих німецькому *Karte*, українські говірки Закарпаття перейняли тільки два: 1. географічна карта; 2. карта (гральна).

2. Запозичена лексема розширила свою семантику, розвинувши нові значення, які відсутні в мові-джерелі: *шпіндель* ‘1. веретено; 2. техн. шпindel’ (*Spindel*). У досліджуваних говірках зафіксовано додаткове (переносне) значення для позначення малого верткого хлопчика;

Розширення семантики характерне і для лексеми *ша́йта* ‘поліно’ (*Scheit*). Зокрема, в закарпатських говірках ця лексема означає також незграбну людину.

3. Запозичена лексема вживається у значенні, якого немає у мові-джерелі: *шпіц* ‘лезо, кінець, шпиль’ (*Spitze*) ‘підківка на передній частині підошви взуття’ (у марамороських говірках).

Зауважимо, що семантика багатозначних німецьких лексичних запозичень характеризується на досліджуваній території неоднаковими ареалами поширення. Частина проаналізованих лексем побутує тільки в населених пунктах, населення яких безпосередньо контактує з німцями Закарпаття. Так, наприклад, німецьке запозичення *фрішний* (*frisch*) у мові-джерелі має шість значень, а в українських закарпатських говірках – чотири: 1. *свіжий, незіпсований*; 2. *свіжий, чистий*; 3. *здоровий, свіжий*; 4. *свіжий, прохолодний*. Усі чотири запозичені значення поширені на території Мукачівщини, а тільки четверте – на всій території.

Результати нашого аналізу засвідчують, що населення краю використовує частину німецьких запозичень як лексичні дублети до українських слів. Наприклад: *шалата/салат* (*Salate*), *тинта/чорнило* (*Tinte*), *анцур(к)/костюм* (*Anzug*), *фриштук/сніданок* (*Frühstück*), *шлаєр/фата* (*Schleier*), *куфер/чемодан* (*Koffer*), *вінчовати/бажати* (*wünschen*), *луфтовати/провітрювати* (*lüften*) тощо.

Що стосується сучасного процесу запозичень із німецької говірки в українську, спостерігаємо припинення впливу німецької мови на українські говірки Закарпаття. Багато тих німецьких запозичень, які раніше вживалися людьми

різних вікових категорій, архаїзувалися (*бáмбет* «дерев'яний розсувний тапчан», *ру́сликы* «маринована сардина», *потáш* «питна сода») або замінені українськими чи запозиченими словами. Напр., *бі́глязь* → *утюг*, *áнциг(к)* → *костюм*, *блòвдарь* → *духовка*, *шлáер* → *фата*, *ку́фер* → *чемодан*, *шпайз* → *комора*, *штрíмфлі* → *носки*, *бу́да* → *туалет*, *ца́йгер* → *стрілка*, *де́кунок* → *окоп*, *штрéк(а)* → *залізниця* [4, с. 106; 11, с. 167–168]. Нині значну частину німецьких лексичних запозичень вживає переважно старше покоління, рідше – середньовікова генерація і майже не вживає молодь.

Висновки і перспективи. Отже, дослідження німецьких запозичень в інтернетнічному просторі Закарпаття становить особливий інтерес науковців. Запозичені лексеми зазнають асимілятивних змін, прилаштувавшись до мови-реципієнта, та стають таким чином органічним складником нової мовної системи.

Перспективи подальших розвідок убачаємо в детальному дослідженні часового нашарування німецьких запозичень в українські говірки Закарпаття та їх уживаність різними віковими категоріями мовців.

Список використаних джерел

1. Вайнрайх, У. Языковые контакты. Состояние и проблемы исследования [Текст] / У. Вайнрайх. – К., 1979. – 261 с.
2. Гвоздяк, О. М. Запозичення лексики німецького походження в українській говірці Ужгородщини [Текст] / О. М. Гвоздяк, Г. І. Меліка // Проблеми романо-германської філології : зб. наук. пр. – 1998. – С. 33–38.
3. Гвоздяк, О. М. Фонетичні та морфологічні особливості німецьких запозичень в українських говірках Закарпаття [Текст] / О. М. Гвоздяк // Проблеми романо-германської філології : Матеріали міжнародної наукової конференції „Міжмовні та міжлітературні контакти : теорія і практика”. – Ужгород : Закарпаття, 2000. – С. 88–92.
4. Гвоздяк, О. М. Шляхи засвоєння німецької побутової лексики в українських говірках Закарпаття [Текст] / О. М. Гвоздяк // Гуманітарний вісник. Серія : Іноземна філологія : Всеукр. зб. наук. пр. – Черкаси : ЧІТІ, 2001. – Число п'яте. – С. 105-108.
5. Головчак, Н. Про інтерлінгвальні контакти в умовах мультинаціонального Закарпаття [Текст] / Наталія Головчак // Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. – 2013. – С. 15–19.
6. Жлуктенко, Ю. О. Мовні контакти [Текст] / Ю. О. Жлуктенко. – К., 1966. – 232 с.
7. Костюк, Д. В. Германізми в діалектній лексиці української мови (на матеріалі села Чернятин Городенківського району Івано-Франківської області) [Текст] / Д. В. Костюк // Іноземна філологія, 1971. – Вип. 23. – С. 65–68.
8. Кочерган, М. П. Загальне мовознавство: підручник для студентів філологічних спеціальностей вищих закладів освіти [Текст] / М. П. Кочерган. – К., 1999. – 288 с.
9. Лопушанський, В. М. Німецькомовні лексичні запозичення у південно-західних говорах України [Текст] / В. М. Лопушанський, Т. Б. Пиц. Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. – Дрогобич : Посвіт, 2011. – 124 с.
10. Нечаєва, Н. Запозичення з німецької мови в буковинських говірках [Текст] / Н. Нечаєва // Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Серія „Філологічні науки. Мовознавство”. – 2014. – № 2. – С. 98–102.

11. Пискач, О. Архаїзація лексики в сучасній закарпатській говірці [Текст] / Ольга Пискач // Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства : Збірник наукових праць. – Ужгород, 2008. – Вип. 11. – С. 165–168.

12. Семчинський, С. В. Загальне мовознавство [Текст] / С. В. Семчинський. – К. : Вища школа, 1988. – 328 с.

13. Харченко, С. В. Українська діалектологія: Завдання для самостійної роботи студентів філологічного факультету (спеціальність «Українська мова») [Текст] / С. В. Харченко, Т. О. Слободинська. – Вінниця: [б. в.], 1995. – 36 с.

14. Шухардт, Г. Избранные статьи по языкознанию [Текст] / Г. Шухардт. – М.: Наука, 1950. – 205 с.

15. Hvozdyak, O. (1999). Deutsches Lehngut in den ukrainischen Mundarten Transkarpatiens [Текст] / O. Hvozdyak // Interethnische Beziehungen im rumänisch-ungarisch-ukrainischen Kontaktraum vom 18. Jahrhundert bis zur Gegenwart. – Editura Muzeului Sătmărean, S. 404–420.

References

1. Vainraih, U. (1979). Iazykovyie kontakty. Sostojanie i problemy issledovaniia [Language contacts. The state and problems of their investigation.]. K., 261 p.

2. Hvozdiak, O. M., Melika G. I. (1998). Zapozychennia leksyky nimezkoho pohodzhennia v ukraïnskih hovorah Uzhhorodshchyny [Loan words of the German origin in the Ukrainian dialect of Uzhhorod region] // Problemy romano-hermanskoï filologii : zb. nauk. pr., p. 33–38.

3. Hvozdiak, O. M. (2000). Fonetychni ta morfolohichni osoblyvosti nimezkykh zapozychenj v ukraïnskykh hovorah Zakarpattia [Phonetic and morphological peculiarities of German borrowings in Ukrainian dialects of Transcarpathia] // Materialy Mizhnarodnoi naukovoï konferencii „Mizhmovni ta mizhliteraturni kontakty: teoria i praktyka. Uzhhorod, p. 88–92.

4. Hvozdiak, O. M. (2001). Shliahy zasvojennia nimeckoi pobutovoï leksyky v ukraïnskykh hovorkah Zakarpattia [Ways of acquiring German everyday vocabulary in Ukrainian dialects of Transcarpathia] // Humanitarnyi visnyk. Seria: Inozemna filolohia: Vseukr. zb. nauk. pr. Cherkasy: ChITI. – Chislo piate, p. 105–108.

5. Holovchak, N. (2013). Pro interlinhvalni kontakty v umovah multynatsionalnoho Zakarpattia [On interlingual contacts in multinational Transcarpathian region] // Naukovyi visnyk Shidnoievropeiskoho nazionalnoho universytety imeni Lesi Ukrainki, p. 15–19.

6. Zhluktenko, Iu. Movni kontakty. [Language contacts] K., 232 p.

7. Kostiuk, D. V. (1971). Hermanizmy v dialektanii leksytsi ukraïnskoï movy (na materialy sela Cherniatyn Horodenkivskoho raionu Ivano-Frankivskoi oblasti [German loan words in the dialect vocabulary of the Ukrainian language (on the material of the village of Chernyatyn Horodenkivsky rayon Ivano-Frankivsk region)] // Inozemna filolohia. Vyp. 23, p. 65–68.

8. Kocherhan, M. P. (1999). Zahalne movoznavstvo: pidruchnyk dlia studentiv filolohichnykh spetsialnostei vyshchyyh zakladiv osvity [General linguistics: manual for higher education philology students]. K., 288 p.

9. Lopushanskyi V. M., Pyts T. B. (2011). Nimetskomovni leksychni zapozychennia u pivdenno-zahidnykh hovorah Ukrainy [German lexical borrowings in the south-western dialects (patois) of Ukraine]. Drohobych: Posvit, 124 p.

10. Nechaeva N. (2014). Zapozychennia z nimetskoï movy v bukovynskykh hovorkah [German borrowings in Bukovyna dialects (patois)] // Naukovyi visnyk

Shidnoevropeiskoho natsionalnoho universitetu imeni Lesi Ukrainki. Setia „Filolohichni nauky. Movoznavstvo“, № 2, p. 98–102.

11. Pyskach, O. (2008). Arhaizatsia leksyky v suchasni zakarpatskii hovirtsii [Vocabulary archaization in the modern Transcarpathian patois (vernacular)] // Suchasni problemy movoznavstva ta literaturoznavstva: Zbirnyk naukovykh pratsj. Uzhhorod, Vyp. 11, p. 165–167.

12. Semchynskyi, S. V. (1988). Zahalne movoznavstvo [General linguistics]. K., 328 p.

13. Kharchenko, S. V. (1995) Ukrainska dialektolohiia: Zavdannia dlia samostiinoi roboty studentiv filolohichnoho fakultetu (spetsialnist «Ukrainska mova») [Ukrainian dialectology: Tasks for students' self-study of the Faculty of Philology (specialty "the Ukrainian language")]. – Vinnytsia: [b. v.], 36.

14. Shuhardt, H. (1950). Izbrannyye statii po iazykoznaniiu [Selected articles on linguistics]. M., 205 p.

15. Hvozdyak, O. Deutsches Lehngut in den ukrainischen Mundarten Transkarpatiens (1999) / O. Hvozdyak // Interethnische Beziehungen im rumänisch-ungarisch-ukrainischen Kontaktraum vom 18. Jahrhundert bis zur Gegenwart. – Editura Muzeului Sătmărean, p. 404–420.

ДИНАМИЧЕСКИЕ ПРОЦЕССЫ В СОСТАВЕ ГЕРМАНИЗМОВ УКРАИНСКИХ ГОВОРОВ ЗАКАРПАТЬЯ

О. М. Гвоздяк

***Аннотация.** Язык всегда очень четко реагирует на изменения в жизни народа, а это приводит к определенным изменениям в его лексическом составе. Хотя проблема межъязыковых контактов и интеграции языков имеет на сегодняшний день солидное научное основание, однако и дальше остается актуальной. В этой области еще существует немало научных проблем, детальное изучение которых даст возможность пролить свет на вопросы обогащения словарного состава путем заимствований. Статья является продолжением исследований автора, посвященных проблемам немецко-украинских межъязыковых контактов на Закарпатье. Наличие немецких заимствований в украинских говорах Закарпатья обусловлено прежде всего заселением края немецкими колонистами (первая волна немецкой колонизации – XII–XIII ст., вторая – XVIII – середина XIX ст.).*

Исследование украинско-немецких языковых контактов на Закарпатье дает основание констатировать разноплановость заимствований из языка-источника. В данной статье прослежено динамику немецких заимствований в составе украинских говоров Закарпатья на фонетическом, грамматическом и семантическом уровнях. Рассмотрены пути проникновений немецких заимствований в украинские говоры Закарпатья и их типы. Отмечается, что в чужой иностранной среде немецкие лексические заимствования, как правило, ассимилируются и частично уподобляются фонетическим, морфологическим моделям заимствующего языка. На конкретных примерах проиллюстрировано семантические изменения немецких заимствований в украинских говорах Закарпатья.

Ключевые слова: немецкие заимствования, германизмы, Закарпатье, украинские говоры, динамика, адаптация, фонетический, грамматический, семантический уровни

DYNAMIC PROCESSES IN THE CONTEXT OF GERMAN BORROWINGS IN THE UKRAINIAN DIALECTS OF TRANSCARPATHIA

O. M. Hvozdyak

Abstract. *It is known that most languages have a mixed character as the result of interlingual contacts. Such contacts may occur both on the level of literary languages and dialects. Although the problem of language integration, interlingual contacts and interaction of languages is scientifically substantiated at present, it is still topical.*

Various aspects of language contacts were thoroughly investigated by U. Weinreich, J. Zheluktenko, S. Semchynsky, M. Kocherhan, D. Sheludjko and others. Such attention to this problem can be accounted for by the fact that the language has always been very susceptible to the changes in the life of people and this leads to certain changes in the vocabulary. There are a lot of scientific problems in this field, the detailed investigation of which will enable us to throw light on solving the questions of enriching the vocabulary with the help of borrowings.

The process of borrowing from German to the Ukrainian literary language and dialects has a rather long history. The influence of German on different Ukrainian dialects was investigated by O. Rot, D. Kostyuk, M. Kocherhan, V. Lopushansky, T. Pyts, N. Nechajeva etc.

A considerable contribution to the studies of the development and functioning of the Transcarpathian German dialects in the foreign language environment was made by Uzhhorod national university scholars L. Vladymyr, S. Shtefurovsky, J. Shraml, M. Shin, G. Melika, M. Medvidy, E. Starodymova, F. Kulya, I. Cholos, L. Shmidzen and others. They analysed the history and modern state of the German dialects of Transcarpathian region.

The author of the given article continues investigating the problems of German-Ukrainian interlingual contacts in our region.

The aim of the article is to analyse German loan-words introduced into the Ukrainian dialects of Transcarpathia.

In the process of the investigation different methods were used, such as: general scientific, individual, the method of analysis, synthesis, descriptive and comparative-historical ones.

Ukrainian Germans live in dense communities on the territory of the Transcarpathian region. The first German settlements appeared in the xii-xiii centuries. German colonists of those times left traces in toponyms and antroponyms of the Ukrainian and Hungarian autochthonous population of the region. The Germans who have kept their language, customs and traditions until now, settled on this territory in the 18-19th centuries.

Most German words penetrated into Ukrainian dialects of Transcarpathia by word of mouth as a result of everyday direct language contacts of the local Ukrainian population of the region with Germans, Hungarians, Slovaks and others. That is why we can distinguish two types of borrowings: direct and through the mediator language.

The first group includes those loan-words which got into Ukrainian dialects due to direct language contacts of Ukrainians with German colonists. They predominantly consist of the objects of everyday life, clothing, agricultural and building vocabulary. For example: shnurok 'a lace' (Schnur), shtreka 'railway' (Strecke), tashka 'a bag' (Tasche), shuflyada 'a drawer' (Schublade), biglyaz 'an iron' (Bügeleisen), firhangy 'curtains' (Vorhang), antsug 'a suit' (Anzug), fryshtyck 'breakfast' (Frühstück), shuter 'broken stone' (Schotter) etc.

Direct borrowings from German to Ukrainian dialects of the investigated region are connected with the army service in Austria: urlap 'a holiday' (Urlaub), flinta 'a gun' (Flinte), ferdebungy 'manoeuvres' (Feldübungen).

The majority of German borrowings got into Ukrainian dialects through the mediator language i.e. Hungarian. For example: pryzli 'dried bread' (Brösel, hung. prézli); balta 'an axe' (Beil, hung. balta); korhaz 'hospital' (Kurhaus, hung. korház); krumpli 'potatoes'

(Grungbeeren, hung. krumpli); paradychky 'tomatoes' (Paradiespfel, hung. paradicsom); tanir 'a plate' (Teller, hung. tanyer); fanky 'dumplings' (Pfannkuchen, hung. fank) etc.

Some German borrowings penetrated into Ukrainian dialects of Transcarpathia through Czech and Slovak languages: shvablyk 'a safety match' (Schwefelhölzer, slov. švablik); dylyla 'the floor' (Diele, slov. dyla); knedlyky 'dumplings' (Knödel, cz. knedlik(y)) etc.

German lexical borrowings went through three level process of adaptation in a foreign language environment: 1) phonetic, 2) morphological and 3) semantic.

What concerns the process of borrowing words from German dialects into Ukrainian we should mention that it has stopped and there is no influence of the German language on the Ukrainian dialects under study. Lots of loan words used by the people of different age groups were either archaized or substituted by Ukrainian (or sometimes Russian) ones: biglyaz → an iron, antsug → a suit, blovdary → an oven, shlayer → a veil, kufer → a suitcase, shpayz → a storeroom, shtrimlfi → socks. It should be noted that mostly people who belong to older generation use German loan words.

The investigation of German borrowings in the interethnic area of the Transcarpathian region is still the object of special interest for scholars. The lexemes borrowed due to interlingual contacts undergo a process of assimilation, having adapted to the language-recipient and thus becoming an integral part of a new language system.

We see the prospects of further research in the detailed study of the temporal stratification of German borrowings in Ukrainian dialects of the Transcarpathian region and their usage by people of different age groups.

Keywords: interlingual contacts, German borrowings, Transcarpathian region, Ukrainian dialects, phonetic, morphological and semantic adaptation

УДК 81.161.373

КЛАСИФІКАЦІЯ ЛЕКСЕМ НА ПОЗНАЧЕННЯ ОСІБ (на матеріалі «Зведеного словничка пояснення слів з видань творів Івана Франка»)

Л. І. ЛОНСЬКА, кандидат філологічних наук, доцент,
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького
E-mail: L.Lonska@mail.ru

Анотація. У статті проаналізовано лексеми на позначення осіб за словотвірними особливостями, семантикою, походженням, уживаністю, стилістичним навантаженням і функціями. З'ясовано, що найпродуктивнішими є словотвірні моделі з формантами -ник і -ар. Деривати з суфіксом -ник представлені десятьма словотвірними моделями, з суфіксом -ар – трьома. Мотиватором похідних утворень є переважно іменники, рідше – дієслова. Здійснено семантичну класифікацію аналізованих лексем, у межах якої виокремлено тематичні та лексико-семантичні групи. Описано лексику з погляду її вживання, зокрема досліджено різновиди архаїзмів та історизми. За походженням виокремлено праслов'янські й запозичені (з польської, німецької, грецької, латинської, єврейської мов) лексеми. Виявлено лексеми, що не належать до літературної мови: діалектизми, арготизми, вульгаризми, лайливі слова, а також негативно конотовані лексеми (зневажливі та іронічні).